

Сьогодні

Урок
№27

Складання основ як спосіб творення слів

Мета: учити визначати способи творення слів та утворювати від словосполучень нові слова; розвивати навички роботи зі словником; учити визначати, які частини мови використано як твірні; обґрунтовувати важливість бережного ставлення до мови; формувати компетентність спілкуватися рідною мовою, соціальну, громадянську компетентності; виховувати повагу до рідної мови, до традицій своєї країни.

Встали, дітки, всі рівненько,
Посміхнулися гарненько,
Настрій на урок взяли
Й працювати почали.

Я – учень.

Я не боюся
висловити
свої думки.

Я –
особистість
творча.

Помилившись,
я міркую далі.

Я думаю,
аналізую.

Я хочу
багато знати.

Шукаю істину.

Я сьогодні буду
активним.

❖ **Сьогодні на уроці говоритимемо про складання основ як спосіб творення слів. Дізнаємося про походження власних назв.**

Сьогодні

Запишіть сьогоднішню дату

Класна робота

Робота із
підручником
«Українська мова»
Н. Голуб та ін.,
с. 45-47.

обшир

видноко́ло

боввані́ти

1. Який спосіб творення слів називають складанням основ або слів?
2. Чи може мова існувати без складних слів?
3. Яку роль відіграють складні слова в мові?
4. Що таке «мовна картина світу»?

**Відповідно до запитань
сформулюйте особисті цілі.**

Визначте спосіб творення поданих слів. Висловіть припущення, чому так названо предмети і явища, спосіб дії. Назвіть слова, у яких, крім складання, наявне відкидання суфіксів. Доберіть до виділеного слова якомога більше синонімів

Молоковоз, зерносховище, водомір, м'ясорубка, димохід, пішохід, льодоруб, водолаз, гранатомет, телемарафон, родовід, мовознавець, самокритика, купівля-продаж, **небосхил**, легкоатлет, самоскид, шляхопровід.

Небосхил - видноколо, виднокрай, горизонт, крайнебо, круговид, кругогляд, кругозір, небокрай, обрій, овид.

Слова можуть утворюватися поєднанням кількох способів:

Білосніжний — *білий* *сніг* (чергування г/ж) + -н- = складання + суфіксальний спосіб

Пароплав — *пар*, *плавати* = складання + безафіксний спосіб.

Увага! Установити, від якого слова та яким способом утворене слово, вам допоможе *словотвірний словник*.

Спишіть, уставляючи пропущені букви. Визначте спосіб творення виділених слів. Поясніть написання слів, позначених зірочкою

1. Нарешті за оч..ретом забовваніли* куці **верболозу**. 2. Якщо йти цією смужкою **босоніж**, промацуючи твердь, то втрапиш на крихітний острівець* (В. Шкляр). 3. Літо збігло*, як день, і з невлежаного туману вийшов **синьоокий**, **золоточубий** вер..сень (М. Стельмах). 4. Сміх **благодіє** впливає на наш організм, він покращує настрій і **самопочуття** (з журналу «Колосок»).

1. Нарешті за очеретом забовваніли* кущі **верболозу**. 2. Якщо йти цією смужкою **босоніж**, промацуючи твердь, то втрапиш на крихітний острівець* (В. Шкляр). 3. Літо збігло*, як день, і з невлежаного туману вийшов **синьоокий, золоточубий** вересень (М. Стельмах). 4. Сміх **благодіє** впливає на наш організм, він покращує настрій і **самопочуття** (з журналу «Колосок»).

Верболозу (складання основ), босоніж (складання основ), синьоокий (складання основ), золоточубий (складання основ), благодіє (складання основ + суфіксальний), самопочуття (складання основ + суфіксальний).

Забовваніли - завиднітися, стоячи
десь, здіймаючись над чимось.
Острівець – зменшене до ОСТРІВ.
Збігло - минати, проходити.

Утворіть від поданих словосполучень (чи сполучень слів) нові слова, запишіть їх. Які способи творення вам довелося поєднати? Поставте наголос у похідних словах. З'ясуйте, які частини мови використано як твірні. Складіть речення з двома словами

Ліва рука; сніг, падати; земля, копати;
вода, падати; земля, трусити; білі
зуби; сині очі; широкі плечі; газ
проводити; чорна земля; сухий, віяти;
зоря падати; вода, грати;
електричний, возити; два голоси; три
кути.

Ліворуч; снігопад; землекоп;
водоспад; землетрус; білозубий;
синьоокий; широкоплечий;
газпровід; чорнозем; суховій;
зорепад; водограй; електровіз;
двоголосий; трикутник.

Визначте, як утворилися подані імена. Доповніть цей перелік власними прикладами. Які прагнення намагалися закласти люди в цих і подібних назвах? Назвіть, хто з відомих людей носив (носить) такі імена

Любомир, Мирослав, Святослав, Богдан.
Людмила, Квітослава, Ростислава, Ярослав.

Любомир – любити мир, Мирослав – мир + слава, Святослав – святий + слава, Богдан – Богом даний.

Людмила – люди + милий, Квітослава – квіти + слава, Ростислава – рости + слава, Ярослав – гнівний, суворий + слава.

Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Значення слів, позначених зірочкою, з'ясуйте за словником. Спрогнозуйте, де можна використати інформацію, здобуту з тексту

Мовознавство вивчає, крім відомих вам слів, власні імена, що означають географічні назви, або топоніми.

Топонімія* — явище мовне, що перебуває в постійному розвитку й дуже тісно пов'язане з історією та географією. Топоніми* майже ніколи не бувають випадковими, тому їх називають літописом Землі.

Кожен народ давав свої назви містам і селам, річкам і морям, горам і долинам.

Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Значення слів, позначених зірочкою, з'ясуйте за словником. Спрогнозуйте, де можна використати інформацію, здобуту з тексту

Ці назви відбивають історію матеріальної й духовної культури народу. Усім з дитинства відомі назви рідної місцевості. Який же смисл вони несуть? Якщо спробувати з'ясувати істину, то багато чого можна дізнатися про історію, географію. Вивчаючи топоніми, ми дізнаємося не тільки про історичні зміни в житті людей, а й про мовні процеси, що відбивають ці зміни. Мовознавці називають сукупність уявлень про світ мовною картиною світу. Топонімія є важливим її складником.

- Топонімія - сукупність географічних назв населених пунктів, гір, рівнин, озер, річок, лісів і т. ін. певної території.
  - Топонім - власна географічна назва.
-
- Мовознавство – складання основ + суфіксальний спосіб.
  - Літописом – складання основ.
  - Дитинства – суфіксальний спосіб.
  - Мовознавці - складання основ + суфіксальний спосіб

Запишіть назви в алфавітному порядку. Визначте спосіб творення слів. Висловіть припущення, що відображають ці назви. Продовжте приклади географічних назв, утворених складанням основ або слів

Білопілля, Гостролуччя, Златопіль, Тернопіль,
Нововолинськ, Старокостянтинів, Наддніпрянщина,
Ясногородка.

Білопілля (складання основ + суфіксальний),
Гостролуччя (складання основ + суфіксальний),
Златопіль (складання основ), Наддніпрянщина
(префіксально-суфіксальний), Нововолинськ
(складання основ + суфіксальний), Старокостянтинів
(складання основ + суфіксальний), Тернопіль
(складання основ), Ясногородка (складання основ +
суфіксальний).

З'ясуйте у відкритих джерелах значення і походження слова «Маріуполь». Висловіть припущення, чому у словах «Бориспіль», «Тернопіль» ми використовуємо -піль, а в словах «Мелітополь», «Севастополь» -поль. Як допомагають знання словотвору обрати правильний варіант?

Маріуполь
– місто
Марії.

Назви міст із компонентом -піль — місцевого, слов'янського походження; у них друга частина походить від слова *поле*, де в закритому складі голосний о за законами української мови перейшов в і: Бориспіль — «Борисове поле», Тернопіль — очевидно, «поле, поросле терном». Проте, в назвах інших міст українська мова зберігає компонент -поль, а не -піль, Це пояснюється тим, що в таких випадках -поль походить не від *поле*, а від грецького слова *polis* «місто», і через це в українській мові не змінилося.

Складанням основ утворено слово

- А) низенький;
- Б) пеньки;
- В) дроворуб;
- Г) нескоро.

- А) низенький;
- Б) пеньки;
- В) дроворуб;
- Г) нескоро.

- Сьогодні я дізнався...
- Було цікаво...
- Було складно...
- Я зрозумів (-ла), що...
- Тепер я зможу...
- Я навчився (-лася)...
- У мене вийшло...
- Я зміг / змогла...

Виконайте вправу 115.

*Короткий запис у щоденник
с. 47 впр. 115.*